

Indlæg til konferencen på Skálholt, Island 1.-5. okt. 2003: Lutherpsalmer i de nordiske folks liv.

JÁKUP REINERT HANSEN

Luthersalmer på Færøerne - et forskningsemne?

1. Da jeg første gang hørte, at Nordhymns næste forskningsprojekt skulle handle om Luthers salmer, var min umiddelbare reaktion, at der næppe ville kunne bidrages med særlig meget fra færøsk side. De Luthersalmer, der er oversat til færøsk, er alle kommet til i løbet af det 20. århundrede, og det er forholdsvis enkelt at opstille en oversigt over, hvordan han er repræsenteret i folkekirkens officielle salmebøger på Færøerne.

Luther	Sálmabók Føroya Fólks 1960	Sálmabók Føroya Kirkju 1990	Dansk/Norsk
Aus tiefer Not schrei ich zu dir	223. Úr neyðardýpi, Guð til tín, J. Dahl	265. Úr neyðardýpi, Guð til tín, J. Dahl 1924	Af dybsens nød, o Gud, til dig
Christ lag in Todesbanden		208. Í deyðans bondum Jesus lá, T. Beder	I dødens bånd vor frelser lå
Ein feste Burg ist unser Gott	13. Vár Guð er føst og haldgóð borg, J. Dahl	255. Vár Guð er føst og haldgóð borg, J. Dahl	Vor Gud han er så fast en borg

Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort	198. O, Guð, hav okkum við títt orð, (tilskrevet Kingo) Chr. Matras	335. O, Guð, hav okkum við títt orð, Chr. Matras	Behold os, Herre! ved dit ord
Gelobet seist du, Jesus Christ	66. Lov tær, Jesus, vár sangur ber, J. Dahl	109. Lov tær, Jesus, vár sangur ber, J. Dahl	Lovet være du, Jesus Krist
In dulci jubilo		126. Eg syngi jólalag, E. í Garði 1959	Eg synger jolekvad
Nun bitten wir den heiligen Geist	149. Vit halgan anda biðja nú, J. Dahl	231. Vit halgan anda biðja nú, J. Dahl 1927	Nu bede vi den Helligånd
Nun freut euch, lieben Christen gmein		280. Nú frøi seg hvor kristin sál, O. Rasmussen 1975	Nu fryde sig hver kristen mand
Nun komm den Heiden Heiland		129. Heimsins frelsari er her, E. í Garði	Folkefrelsar, til oss kom

Vom Himmel hoch, da komm ich her	55. Av himni hátt ein eingil ber, J. Dahl	101. Av himni hátt ein eingil ber, J. Dahl 1925	Fra Himlen højt kom budskab her
Vom Himmel kam der Engel Schar	57. Av himni kom ein einglaherur, J. Dahl	102. Av himni kom ein einglaherur, J. Dahl 1931	Fra Himlen kom en engel klar
Wir glauben all an einen Gott	1. Vit trúgva allir á ein Guð, J. Dahl	15. Vit trúgva allir á ein Guð, J. Dahl 1924	Vi tro, vi alle tro på Gud
Wär Gott nicht mis uns diese Zeit	28. Var Guð ei við okkum hesa tíð, (tilskrevet Grundtvig) J. Dahl		Var Gud ikke med os denne tid

2. Heller ikke historisk set mente jeg, at der var meget at sige. Det danske sprog har lige siden reformationen været kirkesprog på Færøerne, så Luthers salmer er blevet kendt og sunget på samme måde som i Danmark og Norge. Ove Paulsens oversigtsartikel "Martin Luther i dansk salmetradition" burde således være dækkende også for færøske forhold til og med Salmebog for Kirke og Hjem. De tekster og forordninger, der gives med de danske salmebøger og liturgiske håndbøger, har også været gældende på Færøerne, der ganske enkelt var et provsti, først under Bergens, og fra ca 1620 under Sjællands biskop.

Dog var der et enkelt dokument, som burde nævnes især for Færøernes vedkommende. Det kongelige Reskript om messefaldsgudstjeneste af 10. maj 1765 fastsætter et forenklet gudstjenesteritual, der skulle iagttages, når præsten ikke var til stede, og menigheden derfor måtte holde gudstjeneste selv med oplæsning af en postil. Rituallet knytter sig til tre bøger: Chr. IV's bibel, Brochmands huspostil og Kingos salmebog. Der synges følgende salmer: *Aleeneste Gud i Himmerig* som Gloria, *Nu bede vi den Helligånd* som Sekvens, *Vi troe alle sammen* som Credo, dagens sædvanlige vers før evangelium og Brochmands forklaring og endelig den dagen tilhørende salme efter prædiken. Der, hvor man har fulgt reskriptets forordning, har man altså i færøske kirker sunget to Luthersalmer også de søn- og helligdage,

da præsten ikke var til stede.

3. Men hvad så med de færøske salmemelodier? Det er almindelig kendt, at færøsk salmesang udmærker sig med nogle gamle salmemelodier, der p.g.a. deres tilknytning til teksterne i Kingos salmebog ofte ligefrem betegnes som Kingosang. De første melodier af denne type, der blev optegnet, harmoniseret og udgivet til brug som moderne salmesang, skyldes lærer og organist Jógvan Waagstein. 1. udgave af hans "Gomul føroysk sálmaløg" udkom i 1931 med 15 melodier. Efter at kirkefolket havde taget disse melodier til sig, og de var kommet i brug under den færøske gudstjeneste både hjemme og ude, kom Waagsteins samling i 1947 i 2. udgave, nu forøget til 30 melodier. I 1. udgave fandtes melodier til 3 Luther-salmer, *Av himni kom ein einglaherur*, *Úr neyðardýpi Guð til tín* og *Var Guð ei við okkum hesa tíð* (den sidste fejlagtigt tillagt Grundtvig, der havde oversat Luthers tekst til dansk). 2. udgave præsenterede endnu en Luthersalme (skønt tillagt Kingo), nemlig *O Guð, hav okkum við títt orð*. For at det færøske folk skulle kunne bruge disse melodier i en ny tid, var det Waagstein om at gøre, at de nu blev forsynet med færøsk tekst. Derfor gik han i første omgang til sin svoger, provst J. Dahl, der oversatte alle de 15 salmer i 1. udgave. Dahl var død før 2. udgave udkom, og har kun oversat 4 af denne omgangs salmer. Resten er lagt i hænderne på andre salmekyndige, og således kommer Chr. Matras til at oversætte samlingens 4. og sidste Luthersalme.

Waagsteins arbejde for at bevare de gamle melodier blev herved direkte årsag til, at mindst 4 Luthersalmer blev oversat. De 2 første og den sidste findes endnu i den færøske salmebog og anvendes efter sin hensigt - om end ikke altid til de gamle melodier.

De melodier, Waagstein fik udgivet, var dog kun en begrænset del af det materiale, han optog på fonograf 1926-31. De originale valser opbevares på universitetet i Tórshavn, og det fremgår af den oversigt, jeg derfra har fået til rådighed, at også flere andre Luthersalmer har været sunget på Færøerne til gamle melodier: *O, store Gud, vi love dig*, *Fra Himmelen højt komme vi nu her*, *Kom Gud Skaber og Helligånd* og *Kristus kom selv til Jordans Flod*. Denne opdagelse får mig til her at nævne den mulighed at inddrage en musikkyndig i projektet, hvad Færøerne angår. Marianne Clausen, der netop har udgivet en efter sin hensigt fuldstændig optegnelse af alle gamle folkelige melodier, har bebudet, at hun nu vil arbejde på en lignende samling af færøske salmemelodier. Hun burde - ved siden af det rent musikalske aspekt - have gode forudsætninger for at afdække Luthersalmernes anvendelse og popularitet ved hjælp af de gamle salmemelodier og således tilføje undersøgelsen en historisk dimension, som den ellers kun vanskeligt kan få.

4. Naturligvis vil man kunne søge efter Luthers vej ind i færøsk salmesang ved at se, i hvilket omfang han er repræsenteret i andre sangbøger, der er blevet brugt i kirker og missionshuse, før den autoriserede salmebog blev til. Da den færøske menighed i København i 1916 udgav et lille hefte med de salmer, man havde sunget ved færøske gudstjenester i 1915-16, var Luther repræsenteret med tre salmer. 25/12-1915 havde man sunget *Lovaður veri tú, Jesus Krist* i en oversættelse af cand. theol. Absalon Joensen, påskedag den 23/4-1916 *Í deyðabandi drottur lá* oversat af menighedens præst, Gudmund Bruun, og Trinitatis søndag den 18/6-1916 *Vár Guð er borgin dýr og dygg*, ligeledes ved A. Joensen. Her var således tre Luthersalmer, der alle tre i dag findes i den færøske salmebog, men i en anden oversættelse.

Den færøske kristelige ungdomsforening i København havde 4 Luthersalmer i sin sangbog 2. udg. 1939. *Lovaður veri tú* og *Í deyðabandi* i samme oversættelse, *Vár Guð er føst og haldgoð borg* i J. Dahls oversættelse og *Úr sorgardýpi hátt til tín* (Aus tiefer Not) ikke i Dahls senere kendte oversættelse, men ved Símun av Skarði.

I Gudmund Bruuns samlede salmeudgivelse "Vallaraljóð" fra 1939 forekommer Luther ligeledes 4 gange: Credo - *Vær lítum oss á einans Guð, Í deyðans bandi*, Veni sancte spiritus - *Kom andin halgi, harri, Guð!* og Nunc dimittis - *Við friði fari eg og fragd*. Påkesalmen har vi

mødt før, mens de tre andre er nye, og Nicaenum-salmen kommer til at tabe i konkurrence med J. Dahls oversættelse.

Vi har her set en klart markeret interesse for at oversætte Luther til færøsk, en interesse, hvis resultater i de fleste tilfælde ikke holder mål med de oversættelser, der samtidig fra anden side - nemlig hjemme på Færøerne - bliver skabt.

Som et kuriosum vil vi nævne, at den færøske Indremissions sangbog fra 1975 har 9 Luthersalmer, dels dem, der står i salmebogen fra 1960, og dels dem, der kommer ind som nye i salmebogen fra 1990. Men da Indremissionen i 1996 udgiver en ny sangbog, *Missiónssangbókin*, sammen med den lille søsterorganisation Kirkjuligt Missiónsfelag, der arbejder tæt sammen med Luthersk Missionsforening i Danmark, reduceres antallet af Luthersalmer til 5 - *Vár Guð er føst* og *Vit halgan anda biðja nú* samt 3 julesalmer.

5. Synger man Luther uden for Folkekirken på Færøerne? Det troede jeg ikke; men da jeg satte mig for at undersøge sagen, blev min tvivl til skamme. Luther er ganske vist ikke repræsenteret i den katolske kirkes lille "Hin føroyska messan. Katólsk bøna- og sálmaþók" fra 1959; men den venlige nonne, jeg fik i telefonen, kunne oplyse mig om, at man i dag anvender folkekirkens salmebog - og derved også dens Luthersalmer.

Adventisterne synger Luther. Deres "Sálmaþók" fra 1963 fører 3 Dahl-oversættelser: *Vit trúgva allir á ein Guð*, *Vár Guð er føst og haldgóð borg* og *Úr neyðardýpi Guð, til tín*.

Plymouthbrødrene med deres "Songbók Guðs fólks" synger Luthers *Ein feste Burg* - godt nok i Victor Danielsens oversættelse *Sterk borg er Guð í lív og deyð* (nr. 569 i den afdeling af bogen, der bærer Nåden som overskrift). Også Pinsemenigheden Filadelfia i Tórshavn medtager denne salme som den eneste af Luther i deres sangbog "Sigurstónar" fra 1976 som nr. 379 under afsnittet Troens vished.

Ein feste Burg, som hidtil er fundet i tre forskellige færøske oversættelser, bliver da den Luthersalme, som dækker bredest, fra Folkekirken salmebog og vækkelsesbevægelsernes sangbøger til Katolikker, Adventister, Plymouthbrødre og Pinsevenner. At det i folks bevidsthed skulle være en særligt luthersk salme, er der altså ikke noget, der tyder på. Tværtimod tror jeg, det vil blive svært at finde nogen anden salme, som så mange vil kunne enes om som "Sampsalm" på Færøerne. Vi er jo normalt ikke særlig økumenisk orienterede.

6. Det færøske kirkesprogs fader, provst Jacob Dahl, er manden bag hele 8 af salmebøgernes 13 Luthersalmer. 3 af disse oversættelser er sandsynligvis blevet til på foranledning af organist Jógvan Waagstein og hans melodisamling. Yderligere to af Dahls oversættelser kan forklares ved deres sammenhæng med en ganske bestemt prædiken. Dahl udgav to hele årgange prædikener, og de to pågældende prædikener kan dels findes i postillen "Í lýsing", men blev også udgivet i hefteform.

Salmen *Vit halgan anda biðja nú*, refererer Dahl til to gange. I hans prædiken ved reformationsjubilæet den 31. okt. 1917 findes følgende henvisning: "Det var en mærkedag i kirkehistorien den 20. s. e. trin 1525, da de i kirken i Wittenberg holdt gudstjeneste ved at synge salmerne *Nu bede vi den Helligaand* og *Vi tro, vi alle tro paa Gud* på modersmålet, og Luther holdt prædiken på modersmålet." Dahl oversætter denne prædiken til færøsk og sætter den på tryk i Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne, som han redigerer. P.g.a. åbenhjertige synspunkter, tilkendegivet i den prædiken, om modersmålets ret i kirken på Færøerne, gør amtmanden Svenning Rytter sit yderste for at forhindre, at Dahl i 1918 skal blive udnævnt til øernes provst. Om salmerne er det vigtigt at notere sig, at de begge omtales på dansk, selv i den oversatte prædiken - de findes ikke i anden form. 1927 bliver et gennembrudsår for den færøske gudstjeneste, og 1. pinsedag gennemføres en fuldstændig færøsk gudstjeneste (incl. salmer, tekster, liturgi og prædiken). I pinseprædikenen "Heilagi andin", der udgives kort efter, gentager Dahl sit udsagn om reformationsgudstjenesten i Wittenberg, men henviser nu

alene til *Nu bede vi den Helligånd* - og denne gang på færøsk. Salmebogen daterer Dahls oversættelse til 1927, og det er derfor nærliggende at tænke, at salmen er oversat til brug ved denne gudstjeneste. Ved at synge netop denne salme på sit eget modersmål er menigheden under Dahls prædikestol blevet bekræftet i, at den gudstjeneste, de nu overværede, for færøsk kirkeliv havde lige så stor betydning som Luthers gudstjeneste i 1525. Bag dette skjuler sig den nationalromantiske opfattelse, at man først ved modersmålets indførelse i kirken kunne hævde, at reformationen var blevet fuldbyrdet blandt færinger.

Også Luthersalmen *Lov tær Jesus, vár drottur ber* optræder i en særlig rolle i en bestemt Dahl-prædiken. Prædikenen holdes på færøsk til aftenang juledag og udgives sammen med en nytårsprædiken kort efter. *Lov tær Jesus* blev sunget som 2. salme ved denne julegudstjeneste og var den ene af de to salmer, der blev aftrykt sammen med prædikenerne. Dens funktion i prædikenen er dog lidt besynderlig. Dahl havde for vane at benytte sig af salmer eller åndelige sange, når han i en prædiken skulle behandle et emne, som han personligt havde svært ved at håndtere. Han kunne f. eks. med fordel lade en vækkelsessang være skelet og disposition for en vækkelsesprædiken. I juleprædikenen er det kristologien, Dahl kæmper med. Hvem er han, spørger han om Jesus, og søger i indledningen til prædikenen at give svar med to tekster. Dels citerer han Es 9, 5: "For et barn er født os, en søn er givet os... og man skal kalde ham Underfuld Rådgiver, Vældig Gud, Evigheds Fader, Freds Fyrste." Og dels hentyder han til 5 af salmens 6 vers. Salmen er en bekendelsessalme med en stærk inkarnationskristologi, og Dahl opnår ved denne begyndelse at give sin prædiken et skær af ortodoksi. Om det er bevidst eller ubevidst, får stå hen. Ved prædikenen afslutning må man efter at have betragtet dens korpus undrende erkende, at den kristologiske titel, der passer bedst efter Dahls begreber, er den første af dem alle, nemlig at Jesus var et barn. Et antiklimaks, der bekræfter en mistanke om, at Dahl har været mere påvirket af liberalteologien i dens ritschl'ianske udgave, end nogen har lagt mærke til.

Som disse to eksempler viser, kunne det være nyttigt at sammenligne Dahls salmeoversættelser med Luthers originaler (og Dahls danske forlæg) for at undersøge, om teologien er den samme, eller Luthers oprindelige mening afbøjes af en senere teologisk opfattelse.

7. Til sidst har jeg lyst til at vende tilbage til Luthersalmerne og musikken. Den 2. og 3. maj 1971 stod jeg i korridoren foran aulaen i Tórshavns kommuneskole og solgte billetter til Kristeligt Sangkors forårskoncert. Jeg havde fået besked på at lukke min tysklærer Tummas Napoleon Djurhuus ind gratis, for han havde oversat en af de tekster, som koret skulle synge. Efter koncerten fortalte jeg min far, der sang med, at jeg under fremførelsen af Djurhuus' *Nú strýkur vár um heimlandsvøll* ikke kun havde lyttet, men også betragtet min lærer, som jeg syntes, sad mærkeligt urolig på sin stol. Min far svarede kort: "Han sad og græd."

Sangen er siden trykt i *Heimamissionssangbókin*, 3. udg. 1975, med de oplysninger, at den oprindeligt er af Martin Luther og netop oversat til færøsk i 1971. Korets daværende dirigent, Eilif Samuelson, oplyser, at man sang den til melodi af Melchior Wulpus. Men hvilken Luthertekst har vi her med at gøre? Forår og fuglesang - det kunne tyde på digtet *Frau Musica*. Sammenligner man de to tekster, er man i første omgang tilbøjelig til at hefte sig ved forskellene:

<p>Die beste Zeit im Jahr ist mein, da singen alle Vögelein; Himmel und Erden ist der Voll, viel gut Gesang da lautet Wohl.</p> <p>Voran die liebe Nachtigall macht alles fröhlich überall mit ihren lieblichen Gesang, des muss sie haben immer Dank.</p> <p>Viel mehr der liebe Herre Gott, der sie also geschaffen hat, zu sein die rechte Sängerin, der Musiken ein Meisterin.</p> <p>Dem singt und springt sie Tag und Nacht, seines Lob sie nichts müde macht; den ehrt und lobt auch mein Gesang und sagt ihm ein ewigen Dank.</p>	<p>Nú strýkur vár um heimlandsvøll við lýkkutámi millum fjøll; nú fánar fonn, og grasið grør, nú vaknar aftur heimlandsjörð.</p> <p>Hoyr vestanlot og veingjasús og vakurt flytifuglabrús, nú tjaldur, lógv við lát og gleim úr suðurlöndum venda heim.</p> <p>Og vársins fuglaparadís við frøi syngur Harrans prís og lovar lívsins Guði hátt, hvørs skaparverk er ævigt gott.</p> <p>Eg við vil syngja gleðisong, sum fuglur yvir vársins ong, og takka Guði manga ferð, mær loyvi gav at liva her.</p>
---	---

Til de iøjnefaldende forskelle hører, at Djurhuus anvender sit første vers til at skildre det færøske forår, hjemlandets jord, og at det i v. 2 ikke som hos Luther er nattergalen, der synger. Foråret præges i Norden af de mange trækfugle, der vender hjem (tjaldur, lógv), og deres vingesus og sang. Men selv om oversættelsen er ret fri, er der indholdsmæssigt så stor overensstemmelse, at Luthers digt må være kilden til Djurhuus' sang. Som fuglen glad synger Herrens pris, vil også digteren lovsynge sin Gud og skaber. Djurhuus har dog sat sit personlige fingeraftryk på den færøske version. Trækfuglene symboliserer i hans univers digterens frihed, længsler og kald, der her når til fuld udfoldelse. Et efterårsdigt om trækfuglene, der påny drager sydover, mens de tamme fugle må blive tilbage, udtrykker den længsel, der aldrig blev til virkelighed. Stærkt personligt er det ligeledes, når Djurhuus i de sidste linjer udformer sin tak, så den bliver en mangfoldig tak for selve livet. Han døde den 1. august 1971.

Da Indremission skulle udgive sin sangbog i 1975, henvendte missionær Johs. Mortensen sig til læreren og komponisten Knút Olsen, for at høre, om han havde noder til sangen. Knút Olsen kendte digtet fra et nodehefte under titlen "Die beste Zeit im Jahr ist mein", men havde ment, at Wulpus' melodi var for tung til de lette ord, og havde derfor allerede en stump melodi til de to sidste linjer i hovedet. Mens hans kone lavede kaffe til Mortensen, kom de to første linjer på plads, og der er ikke blevet rørt ved melodien siden!

Af og til hører man, at de spørgsmål, Martin Luther stillede, og de svar, han fandt, ikke længere er aktuelle. Mennesker lever i dag under helt andre forhold. *Nú strýkur vár* tyder dog på, at Martin Luther i sine sange har givet udtryk for det kristne menneskes dybeste eksistensielle forhold på en måde, der endnu føles inspirerende og sand.